

бражена – недовірливою, настороженою, грубою, підступною, «загалом – у ній більше зла, ніж в героєві традиційного анекдоту, і гумор її більш гнівний, ніж добродушний» (С. 264). Крім утрат, зумовлених радянським режимом, варто, на нашу думку, говорити і про глобальні негатиї, що все більше заражують українську душу та шкідливо позначаються на сучасній словесності. Передусім ця словесність унаслідок потужних впливів т. зв. «масової культури» часто набуває грубих, неестетичних виявів, позначена девальвацією традиційних духовних цінностей, іноді з культивуванням альтернативних словесних форм, де немає обмежень для мовного цинізму і порнографії. Та, видно, тут, на зіткненні етнотрадиції та її транснаціональних субкультурних «антиподів», і пролягає та умовна межа, що відділяє фольклорну сферу анекдоту від його обширів як сучасного вербального явища.

На завершення значимо, що нова монографія професора Р. Кирчіва наскрізь пройнята світлими помислами вченого-народолоба, гуманіста та доброго наукового наставника, який своєю працею відкриває нові дослідницькі горизонти, спонукає до подальших студій.

Ольга ХАРЧИШИН

Підручна книга про духовність українців

Українська фольклористика. Словник-довідник /
Упоряд. і заг. редакція М. Чернопиского. –
Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 448 с.

У теперішній час тотальної глобалізації, уніфікації та космополітизму особливо гостро постала проблема збереження своєї національної самобутності. Беззастережно залучаючи до нашого святкового календаря день Валентина, 8 Березня, Хелоуїн, перетворюючи українське весілля, що колись, за словами М. Грушевського, становило «unicum в світовім фольклорі», на уніфіковане дійство без будь-яких виразних національних ознак, ми до кінця не розуміємо реальної загрози невдовзі розчинитися в чужій культурі, втратити свою українську ідентичність.

Загальновідомо, що найповніше нашу ментальність репрезентує народна творчість, зокрема словесна, музична, традиційно-обрядова, яку ось уже третє століття досліджує спеціальна наука – фольклористика. До її становлення і розвитку доклали зусилля відомі історики, письменники, музиканти (М. Максимович, Я. Головацький, М. Костомаров, П. Куліш, М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, Ф. Колесса, В. Гнатюк, М. Лисенко, М. Леонтович та ін.). Як і кожна наука, уснословеснознавство впродовж тривалого часу свого існування надбало певний багаж, в якому навіть фахівцеві сьогодні потрібний, образно кажучи, своєрідний «путівник» для орієнтації у змісті, проблемах, напрямках розвитку, теоретичній і практичній сутності знань, здобутих людським генієм. Саме таке призначення має нещодавно виданий і представлений у межах XV Львівського книжкового форуму видавців словник-довідник «Українська фольклористика», що його упорядкував і зредагував доцент кафедри української фольклористики імені академіка Філарета Колесси ЛНУ ім. Івана Франка Михайло Чернопиский. До складу авторського колективу увійшло 42 українські фольклористи, серед яких члени Наукового Товариства імені Шевченка, наукові співробітники Інституту народознавства НАН України у Львові, викладачі кафедри української фольклористики імені академіка Філарета Колесси ЛНУ ім. Івана Франка, Волинського національного університету імені Лесі Українки. У шестистах статтях-гаслах лаконічно, сконденсовано і разом з тим науково виважено подано концептуальну, аналітичну інформацію з фольклористики, етнографії, етномузикології, культурології на трьох рівнях: історичному, теоретичному, функціональному.

Уміщений у довіднику матеріал можна поструктурувати на такі тематичні блоки: термінологія, жанри усної словесності і народної інструментальної музики, фольклорні поетичні та стилістичні засоби, головні школи, теорії, напрями у фольклористиці та етнології, етнографічні райони, українознавчі наукові центри й осередки, найгрунтовніші видання скарбів українського фольклору.

Відомо, наскільки важливими для сучасної фольклористики є питання жанрової класифікації і жанрової специфіки. І не стільки на теоретичному рівні, як на прикладному, практичному. У багатьох збірках фольклорних текстів нерозмежовано, під одним заголовком подають «колядки і щедрівки», «веснянки і гаївки», «легенди та перекази», «прислів'я та приказки», що створює неабияку проблему у з'ясуванні жанрової ідентичності уснопоетичних творів. Власне, у словнику-довіднику витлумачено, що легенди і перекази, прислів'я та приказки є окремими жанрами з притаманними їм особливостями змісту і форми; гаївка є різновидом веснянки, відмінність між цими жанровими модифікаціями зводиться до регіону побутування та часу виконання. Щодо колядок і щедрівок, то обидва жанри потрактовано як «величальні календарні обрядові пісні хліборобського новоріччя», які є однотипні за змістом, функціонально-структурними особливостями і різняться лише назвами (запозиченою і автохтонною), часом виконання і характерним для щедрівок приспівом «Щедрий вечір» (С. 207, 436). Натомість виокремлено у межах весняного циклу жанр обхідних календарно-обрядових величальних пісень – риндзівки, а в межах купальського обряду – собіткові пісні, поширені в українців-лемків. Автори «Української фольклористики» відмовилися від традиційного поділу народної ліричної поезії на суспільно-побутову і родинно-побутову, зредукувавши ліричні пісні лише до любовних. Хоча при визначенні чумацьких, заробітчанських, наймитських та інших пісень наголошено на їх належності до станової (суспільно-побутової) лірики. Загалом жанрова палітра українського фольклору представлена у виданні повно і різнобічно, з урахуванням жанрових різновидів і назв-дублікатів (як-от: побрехенька – небилиця, любовні пісні – пісні про кохання, риндзівки – рогульки).

З поетичних засобів, характерних для фольклорних творів, найбільшу увагу приділено символу – знаку, що «використовує традиційні образи (як правило, рослину, тварину, небесне світило) з метою викликати усталені смислові асоціації, сформовані і закріплені протягом століть» (С. 349). Детальну інформацію подано про головні групи тваринної символіки, яку покласифіковано на символіку гадів, звірів, птахів, риб; з'ясовано узагальнюючий, поліфункціональний характер образів-символів, їх національну сферицифіку. Поряд із відомими поняттями стилістичних і поетичних засобів (епітет, метафора, антитеза, паралелізм, тавтологія і т. п.) розкрито суть менш знаних, часто не до кінця зрозумілих і для фахівців, термінів, наприклад, «анадиплозис», «епаналепсис» (стилістичних фігур поетичного синтаксису). Чітко розтлумачена термінологія фольклорної поетики, ілюстрована прикладами із народної поезії, допоможе правильно зрозуміти, «відчитати», проаналізувати будь-який уснословесний текст.

Важливе значення для осмислення загальнонаціональної цілісності українського фольклору і його регіональної, локальної специфіки мають подані у словнику-довіднику відомості про етнографічні райони України (Бойківщину, Волинь, Гуцульщину, Поділля, Полісся, Лемківщину та ін.) із зазначенням територіальних меж, етнічних особливостей традиційної, духовної, матеріальної та суспільно-побутової культури. Автори «Української фольклористики» не оминували увагою і автохтонні українські території, які тепер перебувають у складі сусідніх держав (Вороніжчина, Донщина, Пряшівщина, Холмщина), рівноцінно як і території компактного проживання виселенців з України (наприклад, Зелений Клин, що на Далекому Сході).

Для тих, хто студіює історію українського уснословеснознавства, хто осмислює етапи розвитку цієї науки, хто прагне довідатися про стан і перспективи фольклористичних досліджень, актуальною буде вміщена на сторінках видання інформація про фольклористичні школи, напрями, теорії (міфологічну, міграційну, антропологічну, культурно-історичну); про основні осередки українського науково-культурного життя від 30-40-х рр. XIX ст. аж до сучасності (Кирило-Методіївське товариство, Південно-західний відділ російського географічного товариства, Наукове Товариство імені Шевченка, Етнографічна комісія ВУАН, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського, Інститут народознавства НАН України у Львові, кафедри української фольклористики у Львівському та Київському національних університетах); про періодичні та серійні видання цих українознавчих центрів («Киевская старина», «Етнографічний збірник», «Матеріали до українсько-руської етнології», «Етнографічний вісник», «Народна творчість та етнографія», «Народознавчі зошити» і т. п.).

Із надзвичайно багатой і розмаїтої фольклористичної спадщини українських учених у словнику-довіднику подано огляд лише тих праць, які найповніше репрезентують жан-

ри усної словесності, а відтак стали етапними у становленні української фольклористики: «Колядки і щедрівки», «Гаївки», «Галицько-руські анекдоти» Володимира Гнатюка, «Малороссийские песни» Михайла Максимовича, «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» Якова Головацького, «Народные южнорусские сказки» Івана Рудченка, збірки прислів'їв та приказок Григорія Ількевича, Матвія Номиса, Івана Франка, видання «Українських народних дум», здійснене Катериною Грушевською і т. д.

Українська наука не завжди розвивалась у сприятливих умовах, знаємо в нашій історії і заборони окупаційних режимів супроти популяризації національної творчості (Емський указ, Валуєвський циркуляр), і сплановані злочинні акції знищення української нації (геноцид, етноцид) – усі ці факти і події також об'єктивно висвітлено на сторінках «Української фольклористики».

Прикметно, що словник не має заформалізованого характеру. Статті не обмежені лише визначеннями, а містять розлогі пояснення, щедро проілюстровані прикладами – тому дають можливість навіть нефахівцеві зрозуміти суть явища. Без сумніву, книга знадобиться тим, хто творить сьогодні гуманітарну науку і хто цікавиться нею, тим, хто викладає і вивчає українську усну словесність. Особливо необхідною вона є учителям-словесникам, які при вивченні фольклорних творів у середній школі здебільшого послугуються або підручником з української літератури, або науково-популярними виданнями, що не може гарантувати повноцінного, наукового тлумачення уснопоетичного матеріалу. Зрештою, кожного, хто вважає себе причетним до національної культури, кому не байдужа доля рідного слова, зацікавить перше в Україні видання енциклопедичного характеру про українську фольклористику.

Богдана ГЛАДИШ-ОЛЕЙКО

Одне з найповніших зібрань ритуально-магічних практик народної медицини білорусів

Народная медицина: ритуальна-магічная практыка / Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы НАН Беларусі; уклад., прадм. і паказ. Т. Валодзінай; навук. рэд. А. Ліс. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 776 с. (Беларуская народная творчасць).

Серія «Білоруська народна творчість», кількість видань якої наближається до п'ятдесяти, уже давно є яскравою візитною карткою білоруської фольклористики й духовної культури в цілому. Її перший том з'явився 1970 р. в Інституті мистецтвознавства, етнографії й фольклору Національної академії наук Білорусі. З того часу видано чимало томів, які присвячені майже всім жанрам народної творчості (фольклор календарного кола, життєвого циклу, народна проза і т. ін.). Останнє за часом видання з цієї серії – присвячене народній медицині білорусів. І це досить симптоматично, тому що вказує на прагнення білоруських фольклористів до широкого розуміння терміна «фольклор». Народна медицина білорусів представлена в цьому томі як органічна частина традиційної духовної культури, як комплекс уявлень про людину і світ, про їх гармонійну взаємодію.

Як і попередні томи, «Народна медицина: ритуально-магічная практыка» складається з розгорнутої й докладної вступної статті Т. Володіної, корпусу текстів (а їх кількість без варіантів становить 3760), коментаря і низки покажчиків. У вступній статті чимало місця приділено історії записування й дослідження народної медицини білорусів, починаючи від опису Кричевського графства, який здійснив А. Мейер в 1786 р., і закінчуючи першим томом «Полоцького етнографічного збірника» (Вип. 1. «Народна медицина білорусів Подвиння»). Детально аналізуючи народні уявлення про причини хвороб, дослідниця зазначає, що генеза хвороб пов'язана не тільки із зовнішнім світом, але й із самою природою людини. Визначення етіології тієї чи іншої хвороби має фундаментальне значення у зв'язку з міфо-